

ALGISAL CAYDIRICILIK TEORİSİ

Perceptual Deterrence Theory

Arş. Gör. Dr. Şerif Ahmet ÖZTÜRK*

ÖZET

Algısal caydırıcılık teorisi, cezanın kesinliği, sertliği ve hızında yaşanan değişimlerin caydırıcılığı otomatik olarak etkilemeyeceğini kabul eder. Ceza politikasındaki değişimlerin caydırıcılığı etkileyebilmesi, bu değişikliklerin potansiyel faillerce öğrenilmesi ve davranışlarını değiştirmelerine neden olmasına bağlıdır. Dolayısıyla caydırıcılık, cezanın özelliklerinin değişmesi sonrasında yaşanan sosyolojik ve psikolojik bir sürecin ürünüdür. Öyle ki, bazı durumlarda yakalanma ve cezalandırılma ihtimalindeki belirsizliğin caydırıcı etkisi daha yüksek olabilir. Bu nedenle algısal caydırıcılık teorisi odak noktasını ceza adaletinden potansiyel faillerin bu konudaki algılarına çevirmiştir. Yakalanma ve cezalandırılma ihtimaliyle alacağı cezanın ağırlığına göre suç işleme kararını verecek olan potansiyel fail, eksik ve hatta yanlış bilgilere sahip olabilir. Eksik ve yanlış bilgiler potansiyel faillerin suç işlemeye

* Bursa Uludağ Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Ceza ve Ceza Muhakemesi Hukuku ABD., e-posta: serifozturk@uludag.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8107-4367.

Makale Geliş Tarihi: 30.01.2026

Makale Kabul Tarihi: 03.04.2026

⇒ **Atıf Şekli:** Şerif Ahmet Öztürk, "Algısal Caydırıcılık Teorisi", *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 21/1 (2026):441-472. <https://doi.org/10.58820/eruhfd.1878208>

⇒ Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

devam etmelerine neden olabileceği gibi, manipüle edilerek caydırıcılığı artıracak bir enstrümana dönüşmeleri de mümkündür. Algısal caydırıcılık teorisi, caydırıcılığı artırmayı hedefleyen politika yapıcılara yeni ve verimli bir imkan sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ceza Algısı, Caydırıcılık, Risk, Belirsizlik, Muğlaklık

ABSTRACT

Perceptual deterrence theory argues that changes in the certainty, severity, and celerity of punishment do not affect deterrence by default. The deterrent effect of changes in criminal policy depends on potential offenders becoming aware of these changes and adjusting their behavior accordingly. Therefore, deterrence is the result of a sociological and psychological process that occurs after the change of the features of punishment. In certain contexts, the deterrent effect of uncertainty about the likelihood of being caught and punished may be greater. For this reason, the perceptual deterrence theory has shifted its focus from the characteristics of punishment to potential offenders' perceptions in this regard. The potential offender who will decide whether to commit a crime based on the likelihood of being caught and punished and the severity of the punishment is likely to have incomplete or even incorrect information. Incomplete and inaccurate information may encourage potential offenders to continue committing crimes, but it may also be manipulated to become a tool that reinforces deterrence. The perceptual deterrence theory provides a new and effective strategy to the policymakers aiming to enhance deterrent effects.

Key Words: Punishment Perception, Deterrence, Risk, Uncertainty, Ambiguity

EXTENDED ABSTRACT

Deterrence theory considers potential offenders to be rational individuals who are aware of the legal consequences of their actions and who base their behavior on this understanding. The theory continues to be regarded as one of the most important objectives of criminal justice, despite the fact that field studies provide little support for the rational actor and that deterrence-focused criminal policies have largely failed in many jurisdictions. This has led different scientific disciplines to study how deterrence works and to develop new theories. One such new theory is the perceptual deterrence theory.

Perceptual deterrence theory argues that deterrence is not a direct result of changes in crime prevention strategies or sentencing. Deterrence can only be achieved through altering the perceptions of potential offenders. Therefore, according to supporters of the perceptual deterrence theory, deterrence is not an objective result of changes in criminal policy, but rather a result of the subjective relationship that potential offenders establish with these policy changes. The difference between this theory and other understandings of deterrence lies in the focus on this subjective relationship.

According to the perceptual deterrence theory, the objective characteristics of punishment maintain their importance. This is because it is difficult for deterrence to change without the certainty, severity, and celerity of punishment actually changing. Therefore, objective characteristics serve as a source for perceived deterrence in most cases. However, the effect of the objective characteristics of punishment on the decision to commit a crime does not occur as predicted by classical theory in many circumstances. While the additional deterrence provided by punishment decreases as its severity increases, there are sometimes conflicting results regarding the relationship between the celerity of punishment and deterrence.

The impact of changes in the objective characteristics of punishment on potential offenders depends on their awareness of such changes. To clearly understand the effect of changes in the certainty of punishment, it is necessary to know how many crimes are committed in a given time period. While studies on the dark figure of crime provide some information on this matter, it is impossible to determine exactly how many crimes are committed. Therefore, especially when the likelihood of being caught is a factor, it is accepted that uncertainty has a serious deterrent effect in types of crime where very few of those committed are detected. When a person does not know the extent of the risk they are taking, the ambiguity they find themselves in has an additional deterrent effect. This can create a false belief that they are taking a greater risk than the actual likelihood of being caught.

The use of uncertainty can also be suggested in relation to the severity of punishment. However, uncertainty is not recommended in this area because it preserves the individual's hope of receiving a lesser sentence. This is because the marginal benefit provided by imprisonment decreases as the sentence length increases. There-

fore, the hope of receiving a shorter sentence has a negative effect on deterrence. In terms of the severity of punishment, it may be recommended that the sentences handed down by courts be enforced in accordance with the conditions at the time of sentencing. This is because the hope that the time spent in prison will be shortened is detrimental in terms of deterrence.

If a potential offender, aware of changes in the likelihood of being punished and the severity of the punishment, fails to take these changes into account, the process will ultimately be ineffective. Consequently, policymakers aiming to deter crime will fail if changes in criminal policy do not alter the potential offender's perception of risk or, despite everything, do not change their decision to commit a crime. The success of deterrence-oriented policies depends on taking into account differences in crimes and offender characteristics and developing policies accordingly. The fieldwork and scientific knowledge-based predictions will make this possible. The study argues that the theory of perceptual deterrence provides policymakers a different and important perspective.

GİRİŞ

Caydırıcılık teorisine göre potansiyel suçlular suç işleme veya işlememe kararını alırken, elde edecekleri yarar veya tatminle karşı karşıya kalacakları ceza, tepki ve diğer maliyetleri karşılaştırırlar. Teori, doğası gereği hazzı arayan ve acıdan kaçan insanları rasyonel bireyler olarak görür¹. Suçla elde edilecek yarar veya tatminle karşılaşılacak olumsuz sonuçları tartan ve buna göre davranışını yönlendirme yeteneğine sahip olan insanlar, eğer elde edilecek yararı daha yüksek görürlerse suç işlerler². Dolayısıyla caydırıcılık teorisine göre suç işleyenlerin karşılaşacakları resmi veya gayri resmi tepkilerdeki artış veya azalışlar, terazinin diğer kefesinde yer alan yarar veya tatmine ulaşmak amacıyla suç işleyip işlememe konusunda belirleyicidir. Caydırıcılığın en önemli unsurlarından birini oluşturan ceza; kesinliği,

¹ Raymond Paternoster, "Perceptual Deterrence Theory", içinde *Deterrence, Choice, and Crime: Contemporary Perspectives*, ed. Daniel S. Nagin, Francis T. Cullen, Cheryl Lero Jonson, (Londra ve New York: Routledge, 2019), 81.

² Robert Apel, "Sanctions, Perceptions, and Crime: Implications for Criminal Deterrence", *Journal of Quantitative Criminology*, 29/1, (2013): 69; Aaron Chalfin, Justin McCrary, "Criminal Deterrence: A Review of the Literature", *Journal of Economic Literature*, 55/1, (2017): 7-10.

sertliği ve hızlı uygulanması sayesinde potansiyel suçluların suç işleme kararından vazgeçmesi için oldukça önemli bir sebep teşkil etmektedir. Bu nedenle cezanın caydırıcılığı ve bu caydırıcılığa hangi özelliğin ne kadar hizmet ettiği sorunu, devam eden büyük bir tartışmanın konusudur.

Klasik anlamıyla caydırıcılık teorisi bakımından cezadaki değişimlerin suç oranlarını doğrudan etkilemesi gerekir³. Zira ceza kanunlarındaki değişimleri gören rasyonel bireyler, suç işleyip işlememe konusundaki kararlarını bu yeni duruma göre tekrar gözden geçirirler. Örneğin hırsızlık suçunun cezasının alt sınırını bir yıldan beş yıla çıkaran bir kanun değişikliği, potansiyel hırsızlık suçu faillerini tekrar düşünmeye itecektir. Ancak rasyonel birey tasavvurundaki tartışmalar bir yana, kanundaki soyut ve genel düzenlemelerdeki değişikliklerin potansiyel failleri doğrudan etkileyeceği yönündeki klasik kabulün de tartışılması gerekmektedir. Potansiyel faillerin söz konusu değişikliklerden etkilenmeleri, kanunun yürürlüğe girmesiyle otomatik olarak gerçekleşen bir sonuç değildir. Aksine bu etki, ancak doğru bir şekilde potansiyel faile iletilebilirse ve sosyal ve psikolojik bir sürecin sonunda görülür⁴. İnsanlar, suç teşkil eden fiilleri gerçek hukuki so-

³ Bu kabul, caydırıcılık teorisinin modern kurucusu sayılabilecek Beccaria'nın ceza teorisinde daha baskındır. Suç siyasetini belirleyen otoritelere yönelen eserinde düşünür, cezanın özelliklerindeki değişimin potansiyel suçluları doğrudan etkileyeceği fikrini belirgin bir şekilde savunur. Buna karşılık daha geniş bir faydacı bakış açısına sahip olan Bentham, hazlara yönelen ve acılardan kaçınan insan doğasına ilişkin tespitlerde bulunur ve suç ve ceza arasındaki orantıya ilişkin ayrıntılı bir hesaplama yöntemi önerir. Ancak bu önerinin ardından ceza kanunlarının basitliğine vurgu yapan Bentham, sıradan insanların cezaları anlayabilmesi için basitliğe ihtiyaç olduğunu ve bu basitlik uğruna cezanın belirlenmesinde birtakım ilkelerden fedakarlıkta bulunulabileceğini savunur. İnsanların cezaya ilişkin algılama kapasitesinin dikkate alınması ve yine yazarın hapis cezasının infazı için tasarladığı ve doğrudan insanların algılarını manipüle ederek hem özel önleme hem de genel önleme etkisini artırmayı amaçlayan panoptikon isimli cezaevi projesi, algısal caydırıcılık teorisinin erken bir görünümü sayılabilir. Bu nedenle Paternoster ve Bachman'a göre, algısal caydırıcılık teorisini savunanlar bakımından teorinin asıl kurucu babasının Bentham olduğu iddia edilebilir. Ray Paternoster, Ronet Bachman, "Perceptual Deterrence Theory", içinde *The Oxford Handbook of Criminological Theory*, ed. Francis T. Cullen, Pamela Wilcox, (New York: Oxford University Press, 2013), 654-655.

⁴ Paternoster, "Perceptual Deterrence Theory", 82-83.

nuçlarına göre değil, kişisel algılarındaki olası sonuçlara göre değerlendirirler. Bu değerlendirmeye temel sağlayan algılar çoğu zaman gerçeğe tam olarak bağdaşmaz. Örneğin potansiyel bir failin yakalanma ihtimali hakkındaki algısı gerçeğe yakalanma ihtimaliyle örtüşmez⁵. Cezalandırma bakımından da durum çoğunlukla böyledir. Potansiyel failerin, işlemeyi düşündükleri suçun hukuki niteliği, cezaı artıran veya azaltan haller ve hükmün açıklanmasının geri bırakılmasından seçenek yaptırımlara ve denetimli serbestliğe kadar uzanan alternatif yollar konusunda tam ve doğru bilgiye erişimleri çok kısıtlıdır. Bu kişiler, süreç hakkında kişisel bilgi ve tecrübeleri ile dolaylı haber alma mekanizmaları aracılığıyla elde ettikleri ve zaman zaman eksik, zaman zamansa yanıltıcı bilgilere sahiptirler⁶.

Caydırıcılık teorisinin ilgisinin cezalandırmadan cezalandırma algısına kayması, teorisinin odağını da cezanın belirlenmesinden failin iç dünyasına yaptığı etkiye çekmiştir⁷. Teori artık ceza adaletinin potansiyel suçluya vermek istediği mesajın nasıl iletileceği ve etkisinin nasıl canlı tutulacağı üzerinde durmaktadır. Giderek matematiksel bir formüle indirgenen objektif caydırıcılık şemaları yerini büyük oranda sosyoloji, psikoloji ve davranışsal iktisadın çok boyutlu ve zaman zaman sübjektif açıklamalarına bırakmıştır. Caydırıcılığı amaçlayan ceza adaleti uygulamalarının büyük oranda başarısız olması ve cezaevi nüfusunu artırırken suç oranlarında ciddi bir düşüş sağlayamaması bu değişimi tetiklemiştir. Son dönemde potansiyel suçluların suç işleme kararını alırken dikkate aldıkları hususlara odaklanan çalışmalar, özellikle risk algıları ile cezanın özelliklerine karşı tepkilerini ölçmeyi hedeflemektedirler.

⁵ Raymond Paternoster, "How Much Do We Really Know about Criminal Deterrence", *Journal of Criminal Law and Criminology*, 100/3, (2010): 784-785.

⁶ David M. Kennedy, *Deterrence and Crime Prevention: Reconsidering the Prospect of Sanction*, (Abingdon: Routledge, 2009), 24-26.

⁷ Helmut Hirtenlehner, Heinz Leitgöb, "Deterrence Perceptions, Self-Control Ability and the Moral Filter: Conceptualizing and Testing a Model of a Subsidiary Relevance of Deterrence", *Deviant Behavior*, 45/10 (2024): 1391-1392; Robert Apel, Daniel S. Nagin, "Perceptual Deterrence", içinde *The Oxford Handbook of Offender Decision Making*, ed. Wim Bernasco, Jean-Louis van Gelder, Hank Elffers, (New York: Oxford University Press, 2017), 121.

Algısal caydırıcılık teorisi, cezanın özelliklerinde yaşanan değişimleri tamamen dışlamaz. Potansiyel failerin algılarında değişim yaratılabilmesi çoğunlukla ceza adaletinde de birtakım değişiklikleri gerektirir. Yakalanma, mahkumiyet ve mahkum olunan cezanın infazında herhangi bir değişim yaşanmadan ceza algısının değişmesi, ancak yanlış bir bilginin yayılması yoluyla gerçekleşebilir ki bu şekilde elde edilen caydırıcı etkinin kısa süreli olacağı açıktır. Bu nedenle algısal caydırıcılık teorisinde de, caydırıcılığın ilk basamağı çoğunlukla cezanın kesinliğinde, sertliğinde veya hızında aranır⁸. Teoriye göre caydırıcılığın gerçekleşmesi için ikinci aşama, cezalandırmaya ilişkin söz konusu bilginin potansiyel failere ulaşmasıyla sağlanır. Cezadaki gerçek değişimle potansiyel failin algısındaki değişim arasındaki bağ kurulamadığında, istenen caydırıcı etki de sağlanamaz.

Cezadaki değişimin potansiyel suçlulara aktarılmasında en etkili yol, geçmiş tecrübelerdir. Yapılan çalışmalar, genel nüfusun cezanın soyut veya somut belirlenmesi ya da infazı bakımından, sık işlenen suçlarda dahi oldukça bilgisiz olduğunu, yapılan kanun değişiklikleriyle ceza miktarlarındaki değişimlerin de takip edilemediğini göstermektedir⁹. Buna karşılık cezaevinde bulunan hükümlülerin ceza adaleti hakkındaki bilgilerinin daha geniş ve doğru olduğu gözlemlenmektedir. Ancak bu grubun da bilgi dağarcığının yakın tarihli değişimleri izlemek bakımından istenen seviyede olmadığı ve özellikle artan cezalara ilişkin bilginin sınırlı kaldığı söylenmelidir¹⁰. Ceza ada-

⁸ Paternoster, "Perceptual Deterrence Theory", 84.

⁹ Paternoster, "Perceptual Deterrence Theory", 84-89; Gary Kleck, Brion Sever, Spencer Li, Marc Gertz, "The Missing Link in General Deterrence Research" *Criminology*, 43/3, (2005): 629-630; Apel, "Sanctions, Perceptions, and Crime: Implications for Criminal Deterrence", 78-81.

¹⁰ Örneğin 1967'de yapılan bir çalışmada, yakın tarihte cezası artırılan veya değişmeyen suçlarla ilgili yapılan bir çalışmada, verilen beş suç tipinin (cinsel saldırı, binadan hırsızlık, yağma, alkollü araç kullanma ve esrar bulundurma) cezalarında yakın zamanlı değişimler sorulmuş ve cezası artırılan suçları (cinsel saldırı, binadan hırsızlık ve yağma) doğru tahmin eden bireyler %28 gibi düşük bir oranda kalmıştır. Cezaevi tecrübesi olanlar için bu oran %52'ye çıksa da, kanunlardaki değişimin takip edilmesi bakımından başarısızlığın devam ettiği görülmektedir. Assembly Committee on Criminal Procedure (1968) Deterrent effects of criminal sanctions. Assembly of State of California, Sacramento'dan

letindeki değişimlere ilişkin bilginin topluma aktarımı ve potansiyel suçlular tarafından anlaşılmasındaki eksiklikler, caydırıcı etkinin sağlanması bakımından önemli engellerdir. Söz konusu engellerin aşılması durumunda, özellikle genel önleme etkisinin elde edilmesi zor görünmektedir.

Algısal caydırıcılık, cezanın özelliklerindeki bir değişikliğin potansiyel failler tarafından öğrenilmesi, anlaşılması ve dikkate alınmasını gerektirir. Zincirdeki herhangi bir halkanın kopması, istenen caydırıcı etkinin ortaya çıkmasını da engelleyecektir¹¹. Bu nedenle algısal caydırıcılığın sağlanabilmesi için gereken şartların incelenmesi gerekir.

I. CEZANIN OBJEKTİF ÖZELLİKLERİNDE YAŞANAN DEĞİŞİM

Algısal caydırıcılık teorisine göre caydırıcılığın sağlanabilmesi için cezanın klasik teorisinin kabul ettiği objektif özelliklere sahip olması gerekir. Cezanın kesinliği, sertliği ve hızı algısal caydırıcılığın işleyebilmesi için de oldukça önemli kabul edilir. Cezanın algılanan kesinliği, sertliği ve hızıyla gerçekteki hali arasında kuvvetli bir ilişki olması gerektiği düşünülür. Potansiyel faillerin algılarında oluşturulmaya çalışılan caydırıcı etki, gerçek uygulamalar ve tecrübelerden beslenmelidir.

A. Cezanın Kesinliği

Cezanın üç temel özelliği içerisinde suç önleyici etkisi tartışılmaz olan en önemli özellik, cezanın kesinliğidir. Cezanın kesinliğinin hem genel hem de özel önleme bakımından önemli bir caydırıcı etkiye sahip olduğu kabulü, caydırıcılık teorisinin kurucularından bu yana hemen hiçbir itirazla karşılaşmamıştır¹². Yakalanma, mahkum edilme ve cezalandırılma ihtimalindeki artış, suç işleme eğilimindeki kişiler bakımından önemli bir caydırıcı etkiye sahiptir. Cezanın kesinliği bakımından tartışma, daha çok cezanın sertliği ile karşılaştırmalı olarak

nakleden; Apel, "Sanctions, Perceptions, and Crime: Implications for Criminal Deterrence", 73-74.

¹¹ Apel, "Sanctions, Perceptions, and Crime: Implications for Criminal Deterrence", 71.

¹² Daniel S. Nagin, "Deterrence in the Twenty-First Century", *Crime and Justice*, 42/1 (2013): 206.

yürütülmektedir. Bir görüş, cezanın sertliğinin caydırıcı etkisini ihmal edilebilir görerek cezanın caydırıcı etkisinin neredeyse tamamen kesinlikten kaynaklandığını iddia ederken diğer görüş kesinliğin caydırıcı etkisinin daha yüksek olduğu konusunda ilk görüşe katılmakla birlikte, cezanın sertliğinin de önemli bir etkisi olduğunu kabul etmektedir. Üçüncü bir görüşse cezanın kesinliği ile sertliğinin caydırıcı etkisinin birbirine yakın olduğu kanaatindedir¹³.

Algısal caydırıcılık bakımından cezanın kesinliği ile ilgili tartışmalar daha çok, aşağıda ayrıntılı şekilde üzerinde durulacak belirsizlik konusunda kendisini göstermektedir. Ancak bu aşamada, yakalanma ve cezalandırılma ihtimalindeki objektif artış değerlendirilecektir. İlk olarak, yakalanma ihtimalinin etkisine değinmek gerekir. Yakalanma ihtimali, mahkum edilme ve cezalandırılma ihtimalini doğurması bakımından önemlidir. Ancak doğrudan yakalanmaya bağlı olan ve cezadan bağımsız sonuçlar da gözden kaçırılmamalıdır. Yakalanan kişi utanma, toplumsal statüsünü kaybetme, işsiz kalma, ailevi bakımdan ciddi sorunlar yaşama gibi ceza ile doğrudan ilgisi bulunmayan sonuçlarla karşılaşacaktır¹⁴. Bu etkiler ilk yakalanmada kendisini en yüksek oranda gösterirken takip eden yakalanmalarda giderek azalır. Ancak her halükarda ciddi bir caydırıcı etkisi bulunmaktadır¹⁵. Yine, yargılanıp cezalandırılma için yakalanma bir ön şart olduğundan, yakalanma ihtimali cezanın caydırıcılığı bakımından çok önemli bir katkı sağlar¹⁶.

Yakalanmayı takiben gerçekleşen yargılama aşamasında bir kısım fail, suçunun ispatlanamaması veya alternatif yollara başvurulması nedeniyle mahkum edilmez, mahkum olanların bir kısmının cezaları da çeşitli sebeplerle infaz edilmez. Cezalandırılma ihtimali her zaman yakalanma ihtimalinden daha düşüktür. Bu durum, yakalama-

¹³ Silvia M. Mendes, "Certainty, Severity, and Their Relative Deterrent Effects: Questioning the Implications of the Role of Risk in Criminal Deterrence Policy", *The Policy Studies Journal*, 32/1, (2004): 60.

¹⁴ Nagin, "Deterrence in the Twenty-First Century", 244; Zahir Kızmaz, "Ceza veya Kriminal Yaptırımın Suç Oranları Üzerindeki Caydırıcı Etkisi", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7/2, (2005): 224; Döndü Hülya Gökçe, *Suç ve İktisat: Oyun Teorisi Yaklaşımı*, (Ankara: Seçkin, 2021), 334-337.

¹⁵ Murat C. Mungan, "The Certainty Versus the Severity of Punishment, Repeat Offenders, and Stigmatization", *Economic Letters*, 150, (2017): 127.

¹⁶ Nagin, "Deterrence in the Twenty-First Century", 206.

nın kesinliğini cezanın kesinliği ve sertliğinden daha önemli bir değişken haline getirebilmektedir. Yakalanmayla birlikte kendini gösteren sonuçların ortaya çıkma ihtimali cezadan daha yüksektir. Cezanın sertliği ise, aşağıda inceleneceği üzere takip edilmesi zor birçok değişkene bağlıdır. Bu durum caydırıcılık sorununa eğilen araştırmacıları yakalanma ihtimalini etkileyen unsurlara itmiştir. Özellikle kolluk görevlilerinin sayısı, etkinliği ve çalışma tarzı gibi unsurların suç oranları üzerindeki etkisi konusunda ciddi bir literatür oluşmuştur. Bu konudaki çalışmalar, karmaşık sonuçlar ortaya koymakla birlikte, özellikle suç oranlarının yüksek olduğu yerlerde efektif önleme stratejileri geliştirmenin oldukça etkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır¹⁷.

B. Cezanın Sertliği

Cezanın sertliği ile caydırıcılık arasında lineer bir ilişki bulunup bulunmadığı, diğer bir deyişle cezanın sertliği arttıkça caydırıcı etkisinin de aynı yönde ve oranda artıp artmadığı konusu oldukça tartışmalıdır. Bir görüş, rasyonel sınırlar dahilinde bir cezanın söz konusu olduğu durumlarda cezanın sertliğindeki artışın etkisiz olduğu görüşündedir. Bu görüşe göre pek çok suçlu için on yıl hapis cezası ile müebbet hapis cezası arasında kayda değer bir fark bulunmaz¹⁸. Diğer görüşse cezanın sertliğindeki artışın caydırıcı etkisini kabul eder ve cezanın ağır sonuçlarının caydırıcı etkisine güvenir. Ancak bu etkinin elde edilebilmesi için cezanın önemli ölçüde artırılması gerekir. Örneğin kasten yaralamanın cezasını 6 aydan 9 aya çıkararak bir değişiklik beklenen caydırıcı etkiyi gösteremese de, 6 aydan 2 yıla çıkararak bir değişiklik ciddi bir caydırıcı etki doğurur¹⁹.

Cezanın sertliğinin algısal caydırıcılık teorisi bakımından dikkate alınmayı hak eden diğer bir boyutu, cezanın neden olduğu hak yoksunlukları ve acıların kişi üzerindeki sübjektif etkileridir. Herkes ce-

¹⁷ Bu çalışmalar hakkında değerlendirmeler için bkz. Chalfin, McCrary, "Criminal Deterrence: A Review of the Literature", 13-23; Nagin, "Deterrence in the Twenty-First Century", 233-239.

¹⁸ Kennedy, *Deterrence and Crime Prevention: Reconsidering the Prospect of Sanction*, 31.

¹⁹ Apel, "Sanctions, Perceptions, and Crime: Implications for Criminal Deterrence", 72.

zayı farklı deneyimler. Cezanın miktar veya süresi ve şartlarının etkileri kişinin yaşına, sosyal statüsüne, beden ve ruh sağlığına, maddi durumuna, karakter özelliklerine ve pek çok başka değişkene göre farklılık gösterir²⁰. Caydırıcılık da söz konusu değişkenlerden önemli ölçüde etkilenir. Ceza kanunları her ne kadar belli kişisel özellikleri cezanın belirlenmesinde dikkate alsa da, kişinin suç işleme kararında etkili olan bütün hususların öngörülmesi ve değerlendirmeye katılması mümkün değildir. Bu nedenle cezanın ne kadar sert olması gerektiği hususunda net kriterler ortaya koymak zordur. Yine, belli bir tür veya miktardaki cezanın etkisi zaman içerisinde değişebilir. İşsizliğin yükseldiği, yaşam kalitesinin düştüğü dönemlerde cezanın caydırıcı olabilmesi sertliğinin artmasına veya türünün değişmesine bağlı olabilir, aynı şekilde müreffeh toplumlarda cezanın fazla sert olması, toplumun tepkisini çekerek popülaritesini kaybetmesine yol açabilir.

C. Cezanın Hızı

Cezanın hızı ile caydırıcılık ilişkisi değerlendirildiğinde; klasik teori cezanın hızını caydırıcılığın önemli bir unsuru olarak görür²¹. Buna göre geç uygulanan cezanın etkisi, geleceğin belirsizliği ve suçla arasındaki bağın zayıflaması nedeniyle azalacaktır. Potansiyel failler, hemen uygulanacak bir ceza yerine infazın gelecek bir tarihe bırakılmasını tercih edeceklerdir. Ancak saha çalışmaları, cezanın kesinliğinde bir azalış olmaksızın daha uzak bir geleceğe bırakılmasının, caydırıcı etkiyi artırabildiğini ortaya koymuştur²². Para cezaları gibi malvarlığına ilişkin yaptırımların geleceğe bırakılması daha cazipken hapis cezası gibi yaptırımların hemen infaz edilmesi tercih edilmektedir. Gelecekte daha müreffeh bir hayata

²⁰ Jesper Ryberg, "Punishment and the Measurement of Severity", içinde *Punishment and Ethics: New Perspectives*, ed. Jesper Ryberg, J. Angelo Corlett, (Hampshire: Palgrave Macmillan, 2010), 74-78.

²¹ Travis C. Pratt, Jillian J. Turanovic, "Celerity and Deterrence", içinde *Deterrence, Choice, and Crime: Contemporary Perspectives*, ed. Daniel S. Nagin, Francis T. Cullen, Cheryl Lero Jonson, (Londra ve New York: Routledge, 2019), 188-189; Chae M. Jaynes, Theodore Wilson, "Dreading Delayed Punishment: Reconceptualizing Sanction 'Celerity'", *Journal of Crime and Justice*, 45/3 (2022): 285-287.

²² Jaynes, Wilson, "Dreading Delayed Punishment: Reconceptualizing Sanction 'Celerity'", 289-290.

kavuşacağı umudunu taşıyan insanlar, infaz edileceği kesin bir cezanın geleceğini olumsuz yönde etkilemesini istememektedirler. Yine, uzun süre devam eden bir ceza muhakemesinin bizatihi kendisi birtakım hak yok-sunlukları yaratabilmektedir²³. Ancak cezanın uzak bir geleceğe bırakılmasının yarattığı belirsizlik ve kurtulma umudu, caydırıcılığı olumsuz yönde etkilemeye devam eder²⁴. Yine suçla ceza arasında geçecek uzun bir süre, aradaki bağı zayıflatacak ve cezanın bir adaletsizlik olarak görülmesine yol açabilecektir. Bu nedenle caydırıcılığın artırılması için basitçe cezanın daha uzak bir geleceğe bırakılması yöntemi önerilmemeli, suç tipleri ve fail özelliklerine göre bir değerlendirme yapılmalıdır. Örneğin denetimli serbestlik yükümlülerinin ihlallerine hızlı ve kesin yaptırımlar uygulanması, ileri bir tarihte daha sert yaptırımlar uygulanması ihtimalinden daha etkili bulunmuştur. Alkol veya uyuşturucu testinden geçememe ya da basit yükümlülük ihlallerinde derhal uygulamaya konan hafif yaptırımlar, oldukça ciddi bir caydırıcı etkiye sahip olabilmektedirler²⁵.

II. CEZANIN ÖZELLİKLERİNDEKİ DEĞİŞİMİN POTANSİYEL FAİLLERE ULAŞMASI

Algısal caydırıcılık teorisinin klasik caydırıcılık teorisinden ayrıştığı en önemli konu, cezanın özelliklerinde yaşanan değişimin potansiyel failer tarafından öğrenilmesi ve anlaşılması sorunudur. Klasik anlamıyla caydırıcılık teorisi cezanın özelliklerinde yaşanan değişimin, potansiyel failer tarafından en azından genel hatlarıyla öğrenileceğini verili şekilde kabul eder. Algısal caydırıcılık teorisine göre bu kabul sorundur, zira ilk olarak; insanlar ceza kanunlarını tam ve doğru bir şekilde bilmezler ve ceza kanunlarındaki ve kolluk faaliyetlerindeki değişimlerden haberdar olmazlar. Haberdar olmadıkları

²³ Koruma tedbirleri bir yana bırakılsa bile, ceza muhakemesi işlemlerine katılma ve duruşmaya katılma gibi yükümlülüklerin kendileri dahi cezanın sahip olduğu pek çok özelliğe sahiptirler ve caydırıcı bir etki potansiyeli taşımaktadırlar. Pratt, Turanovic, "Celerity and Deterrence", 193-194.

²⁴ Cezanın hızı ve caydırıcılık ilişkisini inceleyen çalışmalar genellikle cezanın gelecekte kesin olarak verileceğini kabul ederler. Bu çalışmalarda ileri bir tarihte ertelenen cezadan kurtulma umudu yok sayılır. Jaynes, Wilson, "Dreading Delayed Punishment: Reconceptualizing Sanction 'Celerity'", 290.

²⁵ Pratt, Turanovic, "Celerity and Deterrence", 191-192; Chalfin, McCrary, "Criminal Deterrence: A Review of the Literature", 27.

değişimlerin bu kişiler üzerinde caydırıcı etkide bulunabilmesi de mümkün değildir. İkinci olarak; insanların değişikliklerden haberdar olması bu değişiklikleri doğru olarak anlayabildiklerini ve potansiyel olarak alacakları somut cezaya etkilerini hesaplayabildiklerini göstermez. İnsanlar bu konuda ceza kanunlarına değil kendilerinin ve başkalarının geçmiş tecrübelerine güvenirlere. Ceza kanunları alternatif yollarla, lehe uygulamalarla, infaz oranlarıyla ve anlaşılabilir içtima hükümleriyle pek çok potansiyel fail bakımından referans alınamayacak kadar karmaşıktır. Yine kolluk faaliyetlerindeki değişimler de çoğunlukla sıradan insanın yakalanma ihtimalindeki artış veya azalışı ölçebileceği bir kesinlikte gerçekleşmez. Bu bağlamda halkın cezanın sertliği ve kesinliği konusundaki bilgisi ve bu özelliklerdeki değişimin ne kadar öğrenilip anlaşılabilir olduğu konusuna eğilmek gerekir.

A. Cezanın Kesinliğinde Yaşanan Değişimler

Cezanın sertliğindeki değişimlerin kanun koyucu ve uygulayıcılar tarafından takip edilmesi nispeten kolaydır. Ancak cezanın kesinliğindeki değişimlerin takibi birim zamanda işlenen suç miktarını, bunların ne kadarının yakalandığını ve ne kadarının mahkumiyet hükmüyle sonuçlandığını bilmeyi gerektirir. Resmi makamların bilgisine erişen suçlarda yakalama, soruşturma, kovuşturma ve mahkumiyetlere ilişkin bilginin resmi istatistikler yoluyla elde edilmesi mümkün olsa da, gerçekte ne kadar suç işlendiği sorusu karanlık alan araştırmasını gerektirir. İşlenen suçların çoğu resmi makamlara bildirilmez, bildirilenlerin de pek azı mahkumiyetle sonuçlanır²⁶. Bu nedenle cezanın kesinliğinin, salt resmi kurumların paylaştığı istatistiklerden çıkarılması mümkün değildir.

Cezanın kesinliğine ilişkin karanlık alan araştırmaları, suç türlerine ve zamana göre farklı oranlarda suçun resmi makamlar tarafından tespit edilebildiğini göstermektedirler²⁷. Karanlık alanda kalan suçların oranı çok yüksek olduğunda potansiyel faillerin caydırılmaları, ceza ne kadar sert olursa olsun zorlaşmaktadır. Mahkum edilmeyeceğine dair bir güvene sahip potansiyel fail, suç işleme kararını verir-

²⁶ Timur Demirbaş, *Kriminoloji*, 8.b. (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2024), 101.

²⁷ Demirbaş, *Kriminoloji*, 107

ken mahkumiyetin sonuçlarını hesaplamak zorunda değildir. Bu nedenle cezanın kesinliği algısında yaşanacak değişim, caydırıcılık bakımından oldukça önemlidir.

Karanlık alanın büyüklüğü ile ilgili tespitlerle birlikte cezanın kesinliği ile ilgili çalışmalar giderek yakalanma ve mahkumiyet ihtimaline ilişkin belirsizliğe odaklanmaktadır. Diğer bir deyişle, cezanın kesinliği değil belirsizliği, öngörülebilir olması değil öngörülemez olması daha faydalı bulunmaktadır. Cezalandırılma ihtimalinin oldukça düşük olduğu suçlarda bu ihtimalin belirsizliği caydırıcı etkiyi artırmaktadır.

Algisal caydırıcılık bakımından belirsizlik kavramını ikiye ayırmak gerekir. Birinci tür belirsizlik, risk kavramıyla karşılanabilir. Bu durumda kişi yakalanma ihtimalini bilmekte ve buna göre suç işleyip işlemeyeceğine karar vermektedir. Örneğin yakalanma ihtimalinin %20 olduğunu bilen bir kişi, %20'lik yakalanma ihtimali ile alacağı potansiyel cezayı terazinin bir kefesine, suçla elde edeceği faydayı da diğer kefeye koyar ve suç konusundaki kararını verir²⁸. İkinci tür belirsizlikte ise yakalanma ihtimali de belirsizleşir. Muğlaklık kelimesiyle karşılanabilecek bu belirsizlik türünde, kişi yakalanma ihtimalini de bilmemekte ve bu bilgisizlik içerisinde suçu işleyip işlemeyeceğine karar vermektedir. Davranışsal iktisat literatüründe başlayan²⁹ ve

²⁸ Bu gibi bir ortamda kişilerin risk alma eğiliminde mi yoksa riskten kaçınma eğiliminde mi olduğunu ortaya koymak görece kolaydır. %20 yakalanma ihtimaliyle 2 yıllık bir hapis cezasının mı yoksa %40 yakalanma ihtimaliyle 1 yıllık bir cezanın mı tercih edileceği, potansiyel failin risk eğilimini ortaya koymaya yeter. Bu yöndeki örnek çalışmalar için bkz. Murat C. Mungan, Jonathan Klick, "Identifying Criminals' Risk Preferences", *Indiana Law Journal*, 91/3 (2016), 801-805.

²⁹ Davranışsal iktisatta bu konudaki ilk çalışmalar, riskin belirli olduğu normatif karar verme modelleri üzerinden yapılmıştır. Ancak gerçek dünyada insanların çoğu durumda belirsizlik içerisinde karar verdikleri ve normatif teorilerin belirsizlik altındaki karar vermeyi etkileyen pek çok unsuru açıklayamadıkları eleştirisi üzerine belirsizliği ve karar vermeyi etkileyen diğer unsurları (yanılgılar, önyargılar, geçmiş tecrübeler, içgüdüler gibi) kapsayan daha geniş kapsamlı karar verme teorileri üzerinde çalışılmaya başlanmıştır. Karar verenin belirsizlik içinde hareket ettiği ve çeşitli bilişsel önyargı veya hatalara yatkın olduğu bu karar verme modelleri, gerçek dünyada karar verme süreçlerini anlamada daha başarılı görünmektedir. Bu konuda bkz. Müslüm Basılğan, *İktisadi*

algısal caydırıcılık çalışmalarında da sıklıkla yer bulan bu ayrımla birlikte, insanların riskten kaçınma eğiliminden daha çok³⁰ muğlaklıktan kaçınma eğiliminde oldukları ve bu nedenle muğlaklığın caydırıcı etkisinden yararlanılabileceği savunulmaktadır³¹. Özellikle yakalanma ve cezalandırılma ihtimalinin düşük olduğu suçlarda muğlaklık ciddi bir caydırıcı etkiye sahiptir³². Zira insanlar yakalanma ihtimalinin düşük olduğu suçlarda bu ihtimali gerçekte olduğundan oldukça yüksek tahmin etme eğilimindedirler.

Gerçekle algı arasındaki farkın caydırıcı etkisinin gerçekten bulunabilmesi için önleyici kolluk faaliyetlerinin daha az öngörülebilir olması önerilmektedir³³. Yeni bir önleyici kolluk faaliyeti ile karşılaşan

Psikoloji 1: Mikro İktisadi Davranışların Psikolojik Boyutu, (İstanbul: Divan Kitap, 2021) 605-647.

³⁰ Caydırıcılık teorisinin çağdaş versiyonunun kurucusu sayılabilecek Becker, teorisinin fayda-zarar denklemine kişilerin risk almayı tercih edip etmedikleri sorununu da eklemek gerektiğini belirtmiş ve cezanın kesinliğinin sertliğinden daha ciddi bir caydırıcı etkisi olduğu iddiasının ancak potansiyel suçluların risk almayı tercih eden kişiler olmasıyla açıklanabileceğini iddia etmiştir. Gary S. Becker, "Crime and Punishment: An Economic Approach", *Journal of Political Economy*, 76/2 (1968), 178-179.

³¹ Timothy C. Salmon, Adam Shniderman, "Ambiguity in Criminal Punishment", *Journal of Economic Behavior and Organization*, 163 (2019), 363. Muğlaklıktan kaçınmaya ilişkin klasik örnek, Ellsberg paradoksu olarak bilinir. Bir kutuda 30 adet kırmızı, 60 adet de siyah veya sarı top bulunmaktadır. Siyah ve sarı topların sayıları bilinmemektedir. Ellsberg'e göre bu durumda seçim yapması istenen kişiler kırmızı topa bahis yapmaya eğilimlidir. Zira kırmızı top gelme ihtimali belirlidir ve insanlar belirli riskleri almaya daha kolay ikna olurlar. Örneği devam ettirirsek, kırmızı veya siyah top gelme ihtimali sorulan kişiler kırmızı topu seçmeye eğilimlidir. Aynı kişilere kırmızı veya sarı top gelme ihtimali sorulduğunda yine kırmızı topu seçerler. Fakat burada bir paradoks bulunmaktadır zira önceki seçiminde kırmızıyı seçen kişi kırmızı topların siyah toplardan daha fazla olduğu tahminini yaparken aynı zamanda kutuda daha fazla sarı top bulunduğu tahminini de yapmıştır ancak buna rağmen ikinci soruda kırmızıyı seçerek kendisiyle çelişir. Ellsberg paradoksu, muğlaklıktan kaçınma eğiliminin riskten kaçınmadan daha yüksek olduğunu göstermektedir. Daniel Ellsberg, "Risk, Ambiguity, and The Savage Axioms", *The Quarterly Journal of Economics*, 75/4 (1961), 643-669.

³² Timothy C. Barnum, Daniel S. Nagin, "Ambiguity and Legal Compliance", *Criminology & Public Policy*, 20/4 (2021): 624-625.

³³ Lawrence W. Sherman, "Police Crackdowns: Initial and Residual Deterrence", *Crime and Justice*, 12 (1990): 7; Tom Baker, Alon Harel, Tamar Kugler, "The

potansiyel failer bu faaliyetin etkisini genellikle abartmakta ve yakalanma ihtimallerini olduğundan fazla görerek suç işlemeyi bırakmaktadırlar³⁴. Ancak zaman içerisinde faaliyetin kapsamı öğrenilmekte, riskin düşünülduğünden daha az olduğu görülmekte ve suç işlemeye devam edilebilmektedir³⁵. Aynı şekilde, etkili bir önleyici kolluk faaliyetinin sonlanması doğrudan etki göstermemekte, zaman içerisinde edinilen tecrübeler ve yayılan duyumlar vasıtasıyla öğrenilen bilgilere dayalı olarak suç işlemeye geri dönülmektedir³⁶. Potansiyel failerin davranışları çoğu zaman suç önleme faaliyetiyle bağlantılı olarak değişse de, bu bağlantı zamana yayılan ve etkisi değişen bir yapıdadır.

Yapılan açıklamalar birlikte değerlendirildiğinde; yakalanma ihtimalinin düşük olduğu suçlarda belirsizliğin oldukça değerli bir caydırıcı etkiye sahip olduğu ve yakalanma ihtimaline ilişkin algıyı yükseltecek değişikliklerin yanında belirsizliği artıracak politikaların da kullanılabileceği söylenebilir³⁷. Ancak yakalanma ihtimalinin hali hazırda yüksek olduğu suçlarda bu ihtimalin belirsizleştirilmesi, caydırıcı etkiyi azaltabilecektir³⁸. Bu nedenle belirsizlik, hırsızlık gibi çoğu

Virtues of Uncertainty in Law: An Experimental Approach”, *Iowa Law Review*, 89 (2004): 473-474.

- ³⁴ Sherman, “Police Crackdowns: Initial and Residual Deterrence”, 10; Nagin, “Deterrence in the Twenty-First Century”, 215. Kennedy, yeni önleyici kolluk faaliyetlerinin önceden duyurulması veya medyada haberleşmesinin, söz konusu faaliyet henüz başlamadan dahi önleyici bir etkide bulunabildiğini belirtmektedir. Kennedy, *Deterrence and Crime Prevention: Reconsidering the Prospect of Sanction*, 29.
- ³⁵ Sherman, “Police Crackdowns: Initial and Residual Deterrence”, 10; Nagin, “Deterrence in the Twenty-First Century”, 215.
- ³⁶ Sherman, “Police Crackdowns: Initial and Residual Deterrence”, 10; Kennedy, *Deterrence and Crime Prevention: Reconsidering the Prospect of Sanction*, 30.
- ³⁷ Apel, “Sanctions, Perceptions, and Crime: Implications for Criminal Deterrence”, 74.
- ³⁸ Erickson ve Gibbs’in araştırmasına göre insanlar yakalanma ihtimalini, düşük olduğu suçlarda olduğundan yüksek, yüksek olduğu suçlardaysa olduğundan düşük tahmin etme eğilimindedirler. Maynard L. Erickson, Jack P. Gibbs, “Objective and Perceptual Properties of Legal Punishment and Deterrence Doctrine”, *Social Problems*, 25/3 (1978): 256. Aynı yönde bkz. Thomas A. Loughran, Raymond Paternoster, Alex R. Piquero, Greg Pogarsky, “On Ambiguity in Perceptions of Risk: Implications for Criminal Decision Making and Deterrence”, *Criminology*, 49/4 (2011): 1041-1043.

failin yakalanmadığı suçlarda artırılmalı, buna karşılık kasten öldürme gibi suçlarda yakalanma ihtimalinin yüksekliğine vurgu yapılarak belirsizliği ortadan kaldıracı bir politika izlenmelidir.

B. Cezanın Sertliğindeki Değişimler

Ceza politikasındaki değişimlerin potansiyel faillere ulaşip ulaşmadığı konusunda önemli bir ampirik çalışma literatürü oluşmuştur. Bu literatür incelendiğinde, genel nüfusun yakalanma ihtimali ve potansiyel ceza miktarı konusunda oldukça düşük bir bilgi birikimine sahip olduğu ve ceza politikasındaki değişimleri takip edemedikleri görülmektedir³⁹. Cezanın kesinliği konusunda bu bilgisizlik daha anlaşılır görülmektedir. Ancak suç işlemeyi düşünen bir kişinin yakalanması halinde alacağı potansiyel cezayı bilmesi ya da en azından doğruya yakın bir tahminde bulunabilmesi beklenir. Genel nüfusu hedefleyen araştırmalarda insanlar genellikle hangi suça hangi tür ceza (para cezası veya hapis cezası) verileceğini doğru tahmin etmekte, ancak bu cezaların miktarı konusunda aynı başarıyı gösterememektedirler⁴⁰. Ancak bu başarısızlığın caydırıcılık teorisinin başarısızlığı olarak görülmesi gerekmez. Zira genel nüfusun büyük kısmı potansiyel failer arasında değildir, suç işlemeyi düşünüp bu konuda plan yapmazlar. Suç işlemeyi düşünmeyen bu kişilerin caydırılmaları da gerekmez. Dolayısıyla caydırıcılık teorisinin hedef kitlesi, hali hazırda suç işlemeyi düşünmeyen bu kişiler değildir⁴¹.

Saha çalışmaları, potansiyel failerin veya halihazırda suç işlemiş olan kişilerin potansiyel cezaları öngörmekte daha başarılı olduklarını göstermektedir. Bu kişiler alabilecekleri cezaları daha doğru tahmin etmekte ve genellikle politika değişimlerinden de haberdar olmaktadır. Ancak bu değişim kanun bilgisinden ziyade kişinin geçmiş tecrübelerinden veya yakınlarından elde ettiği bilgilerden kaynaklan-

³⁹ Apel, Nagin, "Perceptual Deterrence", 126-128; Apel, "Sanctions, Perceptions, and Crime: Implications for Criminal Deterrence", 78.

⁴⁰ Yapılan çalışmalar genel nüfusun cezaları, özellikle de bir suça verilebilecek maksimum ceza miktarını, gerçekte olandan oldukça düşük tahmin ettiğini göstermektedir. Apel, "Sanctions, Perceptions, and Crime: Implications for Criminal Deterrence", 78; Apel, Nagin, "Perceptual Deterrence", 126.

⁴¹ Apel, Nagin, "Perceptual Deterrence", 128.

maktadır⁴². Geçmiş tecrübelerinde daha sert cezalarla karşılaşan veya çevresinden bu yönde bilgiler edinen bir potansiyel fail, gelecekteki fiilinin de benzer sonuçlanacağı inancına sahip olmaktadır.

Yukarıda cezanın kesinliği bakımından yararlı olabileceği açıklanan belirsizliğin cezanın sertliği bakımından da kullanımı önerilebilir⁴³. Ancak cezanın sertliğindeki belirsizliğin caydırıcı etkisi iki ciddi sorunla karşılaşmaktadır. İlk olarak, hapis cezasında cezanın miktarı arttıkça marjinal caydırıcı etkisi azalır⁴⁴. On yıl hapis cezası alma ihtimali beş yıl hapis cezası alma ihtimalinden iki kat daha caydırıcı değildir ve belirsizliğin yarattığı hafif bir ceza alma ihtimali, ağır bir ceza alma ihtimalinden daha değerlidir. Örneğin ortalama bir potansiyel fail, kesin olarak 5 yıl hapis cezası almakla yüzde elliler ihtimalle 2 veya 8 yıl ceza almak arasında tercih yapması istendiğinde 2 veya 8 yıl ceza almayı tercih edecektir⁴⁵.

⁴² Apel, "Sanctions, Perceptions, and Crime: Implications for Criminal Deterrence", 84; Kennedy, *Deterrence and Crime Prevention: Reconsidering the Prospect of Sanction*, 29. Apel'e göre cezanın sertliğinde yaşanan değişime dair bilginin potansiyel faile aktarılması üç şekilde olur; medyada temsil yoluyla bildirim, polislin görünürlüğü ve yeni cezaların başarılı bir şekilde uygulanması. Apel, "Sanctions, Perceptions, and Crime: Implications for Criminal Deterrence", 72.

⁴³ Nitekim cezanın belirsizliği üzerinden caydırıcılığı artırma yönünde çalışma ve öneriler yapılmıştır. Örneğin 1980'li yıllarda dönemin Güney New York Federal Savcısı Rudolph Giuliani, her hafta rastgele belirlenecek bir günde sokakta uyuşturucu satarken yakalananların federal kanuna göre ağır cezalar almasını, diğer günlerde yakalananlarınsa daha hafif cezalar içeren New York eyalet kanunlarına göre cezalandırılmaya devam etmesini önermiştir. Giuliani amacını "*Rus ruleti etkisi yaratmak*" olarak açıklamıştır. Aktaran; Baker, Harel, Kugler, "The Virtues of Uncertainty in Law: An Experimental Approach", 472.

⁴⁴ Ortalama bir potansiyel fail için hapis cezasının marjinal etkisi, ceza uzadıkça hızla düşer. Cook, caydırıcı etki açısından bir yıl ile iki yıl hapis cezası arasında %87, on yıl ile yirmi yıl hapis cezası arasında %25 fark bulunduğunu iddia etmektedir. Yazara göre cezaların düşük olduğu durumlarda artış kıymetliyken, halihazırda yüksek olduğu durumlarda artış önemsizleşmektedir. Philip J. Cook, "Research in Criminal Deterrence: Laying the Groundwork for the Second Decade", *Crime and Justice*, 2 (1980): 232-233. Benzer çalışmalar için bkz. Kennedy, *Deterrence and Crime Prevention: Reconsidering the Prospect of Sanction*, 34-35; Paternoster, "Perceptual Deterrence Theory", 85.

⁴⁵ Alon Harel, Uzi Segal, "Criminal Law and Behavioral Law and Economics: Observations on the Neglected Role of Uncertainty in Deterring Crime", *American Law and Economics Review*, 1/1 (1999): 294-297. Ancak yazarlara göre düşük veya yüksek ceza alma ihtimallerinin muğlak olduğu durumda potansiyel faillerin tercihini belirlemek kolay değildir. Bu durumda yukarıda açıklanan

Bunun nedeni 2 yılla 5 yıl arasındaki 3 yıllık sürenin, marjinal olarak 5 yılla 8 yıl arasındaki 3 yıllık süreden daha değerli olmasıdır⁴⁶. Cezaevinde geçirilen süre arttıkça bu sürenin marjinal faydası düşmekte olduğundan 5 yılla 8 yıl arasındaki 3 yıllık sürenin caydırıcı etkisi oldukça düşük kalmaktadır⁴⁷. İkinci ciddi sorunsu ceza miktarının belirsizliğinin yarattığı adaletsizlik duygusunun caydırıcılığı aşındıran bir etkide bulunmasıdır. Aynı suçu işleyen ve benzer özelliklere sahip iki kişiden birinin 2 yıl diğerinin 8 yıl hapis cezası almasının yaratacağı adaletsizlik duygusundan kaçınmak gerekir⁴⁸. Kasten öldürme gibi ciddi suçlar bir yana bırakıldığında, yakalanma veya cezalandırılma ihtimalindeki değişiklikler çoğu durumda bir adaletsizlik duygusu yaratmaz⁴⁹. Ancak cezanın miktarındaki değişiklikler suç ve ceza arasındaki psikolojik bağı koparma riski taşıyor ve toplumun genelinden bir tepkiyle karşılaşılır. Bu tepkinin suç işleyen kişilerde buna devam etme, hukuka uyma eğilimindeki kişilerdeyse suça yönelme etkisi bulunmaktadır⁵⁰.

muğlaklıktan kaçınma eğilimi ile marjinal faydaya ilişkin tasavvurdan hangisinin daha caydırıcı olduğunun öngörülmesi zordur. Harel, Segal, "Criminal Law and Behavioral Law and Economics: Observations on the Neglected Role of Uncertainty in Detering Crime", 302.

⁴⁶ Bu konudaki iktisadi değerlendirmeler için bkz. Gökçe, *Suç ve İktisat: Oyun Teorisi Yaklaşımı*, 331-333.

⁴⁷ Belirtmek gerekir ki, bu etki para cezalarında geçerliliğini yitirmektedir. Para cezaları söz konusu olduğunda ödenen para miktarı arttıkça marjinal fayda artmaktadır. Hapis cezalarına ilişkin örnek devam ettirilirse 5 dolarlık bir para cezasıyla 2 veya 8 dolarlık ceza arasında seçim yapması istenen kişinin 5 doları kabul etmesi daha makul görünmektedir. Zira ödenen para arttıkça kişinin kalan serveti azalacağından, 5 dolarla 8 dolar arasındaki 3 doların marjinal faydası, 2 dolarla 5 dolar arasındakinden daha yüksektir. Harel, Segal, "Criminal Law and Behavioral Law and Economics: Observations on the Neglected Role of Uncertainty in Detering Crime", 298.

⁴⁸ Harel, Segal, "Criminal Law and Behavioral Law and Economics: Observations on the Neglected Role of Uncertainty in Detering Crime", 277-278.

⁴⁹ Ceza hukukundaki temel ilke ve kuralların çoğu ceza miktarına ve muhakemenin insan haklarına uygun şekilde yürütülmesine ilişkindir. Ancak yakalanma ihtimali daha çok kolluk faaliyeti ve suçla mücadeleye ayrılan kaynak miktarı gibi alanlarla ilgilidir ve hukuktan çok politikanın alanına terk edilmiştir. Baker, Harel, Kugler, "The Virtues of Uncertainty in Law: An Experimental Approach", 468-470.

⁵⁰ Franziska Maria Yasrebi, "Perceptions of Sanctions and Their Effects: The Joint Effects of Subjective Sanction Severity and Perceived Procedural Justice on In-

III. CEZANIN ÖZELLİKLERİNDEKİ DEĞİŞİMİN POTANSİYEL FAİLLERİN DAVRANIŞLARINA ETKİSİ

Cezanın özelliklerinde yaşanan değişimin potansiyel faillere ulaşması, caydırıcı etkinin sağlanabilmesi için önemli bir yere sahiptir. Ancak caydırıcılık, potansiyel failin yeni edindiği bilgiye göre davranışlarını değiştirmesi ile sağlanacaktır. Eğer potansiyel fail cezalandırılma ihtimali veya alacağı ceza miktarını bilmesine rağmen suç işlemeye devam ederse, politika değişikliğinin caydırıcı etki bakımından başarısız olduğu görülür. Caydırıcılığın sağlanabilmesi için iki unsurun birlikte gerçekleşmesi gerekir; potansiyel failin risk algısının yükselmesi ve bu yükselişin davranışını değiştirmesine neden olması⁵¹. Ancak politika değişiklikleri genellikle ülke çapında gerçekleştirilirken, potansiyel faillerin suç işleme kararları kendi tecrübeleri ve çevrelerinden edindikleri bilgiyle öngörülen yerel risklere göre alınacaktır. Dolayısıyla politika değişikliklerinin bireysel suçlara etkisini belirlemek oldukça güçtür.

A. Risk Algısındaki Değişim

Cezanın kesinliği veya sertliğindeki değişimin potansiyel faileri etkileyebilmesi için öncelikle risk algılarını değiştirebilmesi gerekir. Yakalanma ihtimalinin ihmal edilebilir düzeyde olduğu bir suç fırsatıyla karşı karşıya gelen kişi, ceza miktarındaki artışı da önemsemeyecektir⁵². Yakalanması halinde ihmal edilebilir bir yaptırımla karşılaşacağını düşünen bir potansiyel failse bu ihtimali değerlendirme dışı bırakabilir⁵³. Yine, yakalanması durumunda alacağı ceza halihazırda

Prison Misconduct and Reoffending”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Vrije Universiteit Amsterdam, 2025), 17-18.

⁵¹ Alex R. Piquero, Raymond Paternoster, Greg Pogarsky, Thomas Loughran, “Elaborating the Individual Difference Component in Deterrence Theory”, *Annual Review of Law and Social Science*, 7 (2011): 355.

⁵² Piquero, Paternoster, Pogarsky, Loughran, “Elaborating the Individual Difference Component in Deterrence Theory”, 349.

⁵³ Bu konuda klasik örnek, basit yaralama suçu için On İki Levha Kanunları'nca belirlenen 25 as para cezasının zaman içerisinde değersizleşmesi nedeniyle sokakta insanları tokatlayıp 25 as vermeyi eğlence haline getiren Lucius Veratius'tur. Her ne kadar gerçekliği tartışılsa da Veratius hikayesi, ceza hukuku yaptırımlarının önemsizleşmesinin tehlikelerini gözler önüne sermesi nedeniyle önemlidir. Hikayenin ilk kaynağı için bkz. Aulus Gellius, *Attica Geceleri (Nottes*

yüksek olan bir potansiyel fail, cezanın daha da yükselmesinden etkilenebilir. Çoğu kişi için on yıl hapis cezası ile ömür boyu hapis cezası arasında kayda değer bir fark yoktur⁵⁴. Ancak çoğu durumda yakalanma da yaptırım da potansiyel failin zihninde dikkate alınması gereken risk faktörleri olarak yer alırlar. Bu nedenle söz konusu ihtimallere ilişkin algıdaki değişimin incelenmesi gerekir.

Muğlak bir ortamda yakalanma ve cezalandırılma riski ile ceza miktarını net olarak bilmeyen bir potansiyel failin söz konusu risklerdeki değişimlerden ne şekilde etkileneceği çetrefilli bir konudur. Muğlaklığın sonucu olarak potansiyel fail, hâlihazırda içine girdiği riski olduğundan yüksek veya düşük görebilir. Bu durumda politika değişiminin neden olduğu risk değişimi, potansiyel faile davranışlarını değiştirmeye neden olacak kadar önemli gelmeyebilir⁵⁵. Nihayetinde yakalanma ihtimalinin %5'ten %10'a mı yoksa %20'den %25'e mi çıktığını bilmeyen fail, yaşanan değişimi bir muğlak durumdan başka bir muğlaklığa geçiş olarak görebilir.

Yapılan çalışmalar, özellikle yakalanma ihtimalinin düşük olduğu suçlarda hiç suç işlememiş kişilerin potansiyel failerin yakalanma ihtimalini olduğundan yüksek tahmin ettiğini, ancak belli bir süre yakalanmayınca tahminlerin düştüğünü göstermektedir. Suç başına en çok yakalanan kişilerse, yakalanma ihtimalini suç işlememişlerle benzer oranda görmektedirler⁵⁶. Yeni bilgilerin potansiyel failerin

Atticae): Seçmeler, çev. Levent Keskin, (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2021), 206-207.

⁵⁴ Kennedy, *Deterrence and Crime Prevention: Reconsidering the Prospect of Sanction*, 31.

⁵⁵ Kennedy'ye göre potansiyel failerin risk algıları basitleşmeye eğilimlidir. Risk düşük veya yüksek ya da düşük, orta veya yüksek gibi basit eşiklerle algılanır. Bir politika değişimi bu eşikleri atlamaya yetmediği durumda pek çok potansiyel fail açısından anlamlı bir caydırıcı etki sağlayamaz. Kennedy, *Deterrence and Crime Prevention: Reconsidering the Prospect of Sanction*, 31. Riskin az miktarda artıp azalmasının muhtemelen caydırıcılığı hiç etkilemediği yönünde ayrıca bkz. Kızmaz, "Ceza veya Kriminall Yaptırımın Suç Oranları Üzerindeki Caydırıcı Etkisi", 223.

⁵⁶ Ross L. Matsueda, Derek A. Kreager, David Huizinga, "Deterring Delinquents: A Rational Choice Model of Theft and Violence", *American Sociological Review*, 71 (2006): 111; Apel, "Sanctions, Perceptions, and Crime: Implications for Criminal Deterrence", 83. Bazı çalışmalar çok kez yakalanan kişilerin risk algısının hafifçe

algılarını ciddi oranda değiştirebilmesi tecrübe veya duyularının bir karışımını gerektirir ve sıklıkla yakalanan failer de yakalanmayanların aktardığı tecrübeler ve hikayelere vakıftırlar⁵⁷. Bu nedenle sık yakalanması ancak yakalanma ihtimalinin yüksekliğine ilişkin algısının devamını sağlayabilir, ciddi oranda yükselmesine yetmez.

Kişilerin suç işlemeye karar verirken takip ettikleri mantık silsilesinin mükemmel olmadığı ve o anda elde bulunan “devriye saati olmadığı için sokaktan polis geçmez” ya da “ev sahipleri tatilde” gibi bilgilerin karar vermede daha etkili olduğu akılda tutulmalıdır⁵⁸. Potansiyel failerin risk algısı, kendi bilgi ve tecrübelerine rağmen değiştirilemez. Bu nedenle suç kariyerinde ilerlemiş tecrübeli kişiler bakımından politika değişiminin etkilerini göstermesi zaman alabilir⁵⁹. Eskisine göre daha sık yakalanan, suç fırsatlarını kaçırın veya daha

yükseldiğini göstermektedir. Paternoster, “How Much Do We Really Know about Criminal Deterrence”, 809-810.

- ⁵⁷ Esasında suç kariyerine başlayan kişilerin cezanın kesinliğine ilişkin algılarının değişiminin nedeni çoğu zaman gerçeğin öğrenilmesinden ibarettir. Özellikle malvarlığına karşı suçlar gibi çok az vakanın gerçekten aydınlatılabildiği suçlarda tecrübe, suç işleyenlerin önemli bir kısmının cezalandırıldığına dair algıyı yıkar. Kennedy, *Deterrence and Crime Prevention: Reconsidering the Prospect of Sanction*, 11-12.
- ⁵⁸ Özellikle tecrübeli suçluların, içinde buldukları zaman ve mekanda karşılaşabilecekleri riskleri değerlendirdikleri, ancak daha geniş bir risk değerlendirmesinden kasıtlı olarak kaçındıkları gözlemlenmektedir. Geniş bir risk değerlendirmesi dikkat dağıtıcıdır ve anlık suç fırsatlarını kaçırmanıza neden olur. Bir silahlı soyguncunun dediği gibi; “İşler iyi gitmezse ne olur?” diye düşünürseniz hiçbir şeye tam konsantre olamazsınız.” Richard T. Wright, Scott H. Decker, *Armed Robbers in Action: Stickups and Street Culture*, (Boston: Northeastern University Press, 1997), 120.
- ⁵⁹ Potansiyel failerin risk algısındaki değişim, öğrenme teorileriyle de test edilmektedir. Anwar ve Loughran, Bayesyan öğrenme modelini çocuk ve genç suçluluğuna uyguladıkları çalışmalarında, yakalanmanın risk algısındaki değişime etkisini ölçmüş ve tecrübeli suçlularda bu etkinin giderek azaldığını ve sifra yaklaştığını tespit etmişlerdir. Bayesyan öğrenme modeline göre öğrenme, kişinin konu hakkında önceden sahip olduğu bilgi, tecrübe ve önyargılarla yeni elde edilen bilginin etkileşimi sonucunda gerçekleşir ve kişi konu hakkında ne kadar çok bilgi veya ne kadar kuvvetli bir önyargıya sahipse, yeni bilginin etkisi o kadar düşer. Potansiyel failer de, suç kariyerlerinde ilerledikçe yeni elde ettikleri ve geçmiş tecrübelerine aykırı bilgileri daha az dikkate almaktadırlar. Shamena Anwar, Thomas A. Loughran, “Testing a Bayesian Learning Theory of Deterrence Among Serious Juvenile Offenders”, *Criminology*, 49/3 (2011): 670, 691-692.

ciddi yaptırımlarla karşılaşan kişi, karşısında bulunduğu riskin yükseldiğini zaman içerisinde anlar. Kariyerinin erken dönemlerindeyse riski ölçme yeteneği düşük olan kişinin suç işlemekten, tek bir olayla ve hatta tecrübeye dayanmayan bir etkenle cayması daha olasıdır.

B. Davranışı Yönlendirme

Caydırıcılık teorisinin öngördüğü ideal rasyonel fail tipi, suç işlemeye kararını mükemmel bir muhakeme yeteneği ve davranış kontrolü ile verir. Karşısında olduğu riski ölçen ve elde edeceği potansiyel yararlarla karşılaştıran failin davranışlarını da buna göre belirleyeceği beklenir. Ancak bütün diğer insanlar gibi potansiyel faillerin de mükemmel birer muhakeme kapasitesi ve davranış kontrolüne sahip olmadığı açıktır. Muhakemedeki eksiklik ve hatalar kişinin riski doğru algılayamamasına neden olur, ancak riski doğru algılayan, hatta gerçekte olduğundan daha yüksek gören bazı kişiler de suç işlemeye devam ederler. Bu durum, denkleme yeni parametreler eklemeyi gerektirmektedir.

Potansiyel failin rasyonel bir şekilde suçu işlememeye karar vermesi iki şekilde olabilir; ilk ihtimalde kişi riskin yükseldiğini gördüğü yer ve zamanlarda suç işlememeyi veya riskin yüksek olduğunu düşündüğü suçları işlememeyi seçebilir⁶⁰. Bu seçim, kişinin içinde bulunduğu duruma kendisini adapte etmesini sağlar. Örneğin İstiklal Caddesi'nde kapkaççılık yapan bir kişi, işlediği suç ve suçu işlediği yer bakımından riskin oldukça yükseldiğini gördüğünde yer değiştirebilir veya yankesicilik, dolandırıcılık gibi başka suçlara yönelebilir. İkinci ihtimalde ise kişi, suç kariyerini tamamen terk ederek yasal bir şekilde hayatını kazanmaya döner.

Suç işlemeyi düşünen kişinin yakalanma veya cezalandırılma ihtimaliyle alacağı cezanın ağırlığını görerek vazgeçebilmesi için davranışını yönlendirme yeteneğinin gelişmiş olması gerekir. Genel kabule göre hesaplanabilir bir faydayı amaçlayan suçları işleyen kişiler risklere karşı daha duyarlıyken hesaplanabilir bir fayda aramayan failer

⁶⁰ Osman Dolu, *Suç Teorileri: Teori, Araştırma ve Uygulamada Kriminoloji*, 4.b. (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2012) 106-109; Cook, "Research in Criminal Deterrence: Laying the Groundwork for the Second Decade", 233-235.

riskleri daha az dikkate alırlar⁶¹. Bu kabulün sonucu olarak caydırıcılığı artırmayı hedefleyen politikaların malvarlığına karşı suçlar gibi maddi kazanç hedefiyle gerçekleştirilen suçlarda daha etkili olması beklenir⁶². Kasten öldürme veya yaralama gibi çoğunlukla maddi kazanç beklentisi olmayan, tutkuların ön plana çıktığı ve faille mağdurun karşı karşıya geldiği suçlarda, caydırıcı ceza politikalarının etkisi düşük kalacaktır⁶³. Potansiyel failin risk algısının kapalı olduğu, diğer bir deyişle riski önemsemediği suçlarda ise cezanın ihtimali ve miktarı önemsiz hale gelir⁶⁴. Bu tür suçlar bakımından politika yapıcılarının elindeki ana silahın önleyici politikalar geliştirmek olduğu söylenebilir. Örneğin halihazırda yakalanma ihtimalinin yüzde yüze yakın ve cezanın oldukça yüksek olduğu kasten öldürme suçunda bu ihtimali artırmayı hedefleyen bir politikanın caydırıcı etkisi ihmal edilebilir düzeyde kalacaktır.

Potansiyel faillerin ceza politikası karşısındaki davranış kalıpları, risk eğilimleri ile de yakından ilişkilidir. Kriminoloji literatüründe çoğunlukla potansiyel faillerin risk alma eğiliminde oldukları kabul

⁶¹ Loughran, Paternoster, Piquero, Pogarsky, "On Ambiguity in Perceptions of Risk: Implications for Criminal Decision Making and Deterrence", 1055.

⁶² Maddi kazanç beklentisi olan suçlarda da, toplumsal statü ve akran davranışları gibi hususların önemli olduğu akıld tutulmalıdır. Dolayısıyla bu suçlarda da maddi kazanç beklentisinin yanında ve bazen ondan daha önemli duygusal uyarılar bulunmaktadır. Yapılan çalışmalar, çevresindeki akranları malvarlığına karşı suçları işleyen kişilerin aynı suçları işlemeye yatkın hale geldiğini göstermektedir. Thomas A. Loughran, Raymond Paternoster, Alex R. Piquero, "Individual Difference and Deterrence", içinde *Deterrence, Choice, and Crime: Contemporary Perspectives*, ed. Daniel S. Nagin, Francis T. Cullen, Cheryl Lero Jonson, (Londra ve New York: Routledge, 2019), 229-230.

⁶³ Loughran, Paternoster, Piquero, Pogarsky, "On Ambiguity in Perceptions of Risk: Implications for Criminal Decision Making and Deterrence", 1054-1055; Matsueda, Kreager, Huizinga, "Deterring Delinquents: A Rational Choice Model of Theft and Violence", 103; Kennedy, *Deterrence and Crime Prevention: Reconsidering the Prospect of Sanction*, 17.

⁶⁴ Risk algısı kapalı fail tipine yığın suçluluğu örnek verilebilir. Kitlenin etkisi altındaki potansiyel fail, ceza tehdidinin şiddetine duyarsız hale gelir. Faruk Erem, Ahmet Danışman, Mehmet Emin Artuk, *Ümanist Doktrin Açısından Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 14.b. (Ankara: Seçkin Kitabevi, 1997), 689.

edilir⁶⁵. Buna göre potansiyel failer, kazanç vaaadinin yaptırım tehdidinden düşük olduğu durumlarda dahi risk almayı tercih ederler ve bu özellikleri itibarıyla genel nüfustan ayrılırlar⁶⁶. Ancak potansiyel failerin risk eğilimleri bakımından genel nüfustan ayrıldıkları kabulü ciddi itirazlarla karşılaşmıştır. İlk itiraza göre yakalanan kişinin alacağı ceza miktarından bağımsız bazı maliyetlere (damga, iş kaybı, ailevi açıdan yaşanan sorunlar gibi) katlanması gerekir⁶⁷. Ceza miktarından çok az etkilenen bu maliyetler, yakalanmanın ceza miktarından daha caydırıcı olmasına yol açar⁶⁸. İkinci bir itiraz, potansiyel failerin risk alma eğilimlerinin yanlış anlaşıldığını savunur. Bu kişiler de maddi konulardaki kararlarında riskten kaçınma eğilimindeyken maddi olmayan yaptırımlar bakımından risk alma eğilimi baskınlık kazanır. Dolayısıyla potansiyel failerin risk alma eğilimleri genel nüfustan farklı bir yapıya sahip olmalarından kaynaklanmaz, basitçe risk değerlendirmesinin farklı bir bağlamda yapılması söz konusudur. Üçüncü bir itirazsa potansiyel failerin yakalanma ihtimaline ceza miktarından daha duyarlı olmasının sebebinin suçun teşebbüs halinde kalması ya da suçu işledikten sonra yakalanma halinde elde edilen gelirin mağdura iadesi veya müsadere edilmesi ihtimalinde arar⁶⁹. Suçu işleyebilmek için zaman, emek ve bazı durumlarda para harcaması gereken potansiyel fail, başarısızlık ihtimali arttığında suçu işlemekten vazgeçebilir⁷⁰. Dolayısıyla potansiyel failerin cezanın kesinliğine

⁶⁵ Bu yöndeki görüşler için bkz. Mungan, Klick, "Identifying Criminals' Risk Preferences", s. 792-793.

⁶⁶ Mungan, Klick, "Identifying Criminals' Risk Preferences", 795.

⁶⁷ Kennedy, *Deterrence and Crime Prevention: Reconsidering the Prospect of Sanction*, 32.

⁶⁸ Ceza miktarından bağımsız maliyetler tekerrür halinde azalır, kişi hali hazırda damgalanmıştır ve yüksek ihtimalle iş ve aile ilişkileri bozulmuştur. Bu nedenle mükerrirler bakımından cezanın sertliğinin caydırıcı etkisi artarken kesinliğinin etkisi düşer. Mungan, "The Certainty Versus the Severity of Punishment, Repeat Offenders, and Stigmatization", 127; Mungan, Klick, "Identifying Criminals' Risk Preferences", 818; Gökçe, *Suç ve İktisat: Oyun Teorisi Yaklaşımı*, 336-337.

⁶⁹ Görüşler için bkz. Mungan, Klick, "Identifying Criminals' Risk Preferences", 795-796.

⁷⁰ Suç kariyerinde ilerlemiş ve uzmanlaşmış bir potansiyel fail, o suç tipine yapmış olduğu yatırım nedeniyle daha fazla kazanç sağlar, yakalanması daha zordur ve riskteki değişimlere daha az tepki verir. Bu nedenle caydırılması daha zordur.

sertliğinden daha fazla önem atfetmesi risk eğilimlerine dair kesin bir kaniya ulaşmamıza yetmez.

Caydırıcılığı artırmayı hedefleyen ceza politikaları genellikle bütün potansiyel faillerin işlemeyi planladıkları bütün suçları engellemeyi hedefler. Ancak potansiyel failer aynı politikalara her durumda aynı tepkileri veren yekpare bir küme değildir⁷¹. Bu nedenle caydırıcılığı hedefleyen politika yapıcılarının potansiyel failerin ne kadarının hangi uygulamalara ne şekilde tepki verdiğini, bu tepkinin hangi koşullarda ve zamanlarda maksimum düzeye çıktığını öngörmesi ve en uygun politikaya karar vermesi gerekir⁷². Örneğin hırsızlık suçu işlemeyi düşünen ortalama bir potansiyel faille ihaleye fesat karıştırma suçunu planlayan arasında; yaş, eğitim durumu, ekonomik durum, sosyal çevre ve muhtemelen zeka seviyesi açısından ciddi farklar bulunmaktadır. Bu iki potansiyel fail tipinin aynı politika değişikliklerine benzer tepki vermesi düşünülemez. Caydırıcılık, farklı suç tiplerinde, toplumun farklı kesimlerinde, farklı suç fırsat ve ortamlarında aynı etkiyi göstermez. Suç işlemeye alternatif şekilde yaşamını yasal yollarla idame ettirme imkanına sahip bir potansiyel faille bu imkanı bulunmayanın farklı tepkiler vereceğini de dikkate almak gerekir⁷³. Ceza tehdidinin karşısında hayatı yasalara uygun şekilde sürdürme-

Loughran, Paternoster, Piquero, "Individual Difference and Deterrence", 220-221.

⁷¹ Kennedy, *Deterrence and Crime Prevention: Reconsidering the Prospect of Sanction*, 19-20.

⁷² Hirtenlehner, Leitgöb, "Deterrence Perceptions, Self-Control Ability and the Moral Filter: Conceptualizing and Testing a Model of a Subsidiary Relevance of Deterrence", 1392.

⁷³ Örneğin ABD'de silahlı soyguncuların büyük çoğunluğunun siyahi genç erkekler olmasının nedeni sorgulandığında pek çok sebep gösterilebilir, ancak failerin hemen her zaman verdikleri yanıt, acil para ihtiyacıdır. Hayatını idame ettirebileceği bir işi olmayan, ailevi bağları zayıf ve daha girift suçları işleyecek tecrübe ve yeteneği de bulunmayan genç erkekler, yakalanma ihtimali ve potansiyel cezası diğer pek çok suçtan daha yüksek olmasına rağmen silahlı soyguna yönelmektedirler. Buna alkol, uyuşturucu ve kumar bağımlılıkları da eklendiğinde, söz konusu potansiyel failerin herhangi bir cezaya rasyonel bir tepki verebilmeleri zor görünmektedir. Wright, Decker, *Armed Robbers in Action: Stickups and Street Culture*, 32-40.

nin çekiciliği bulunduğu anda caydırıcı etki en yüksek seviyeye çıkabilir⁷⁴.

Son olarak, cezanın caydırıcı etkisinin lineer bir şekilde artıp azalmadığı akılda tutulmalıdır. Caydırılabilir her potansiyel failin suç işlemekten vazgeçmesi şeklinde mutlak bir caydırıcılık mümkün değildir. Hedef, potansiyel faillerin ne kadarının caydırılacağına ilişkin olmalıdır. Caydırılabilecek potansiyel faillerin ilk yüzde ellisinin suç işlemekten vazgeçmesinin sağlanması, sonraki yüzde kırktan daha kolaydır. Son yüzde on ise en zor kısmı oluşturabilir⁷⁵. Ancak halihazırda bu denklemin neresinde olduğumuz, ek caydırıcılık sağlamaya dönük politika değişikliklerinin etkilerinin hangi yönde ve ne kadar olacağı sorularını cevaplamak zordur. Bu nedenle caydırıcılığı cezaların artırılmasından ibaret gören anlayış terk edilmelidir. Bilimsel araştırmaların sonuçlarına değer veren ve suç tipleriyle potansiyel faillerin özelliklerini dikkate alan bir ceza politikası, caydırıcılığın potansiyelini gerçekleştirmesi bakımından önemlidir. Bu bağlamda sosyoloji, psikoloji ve davranışsal iktisadın zengin literatüründen ve ceza politikası alanında gerçekleştirilecek saha çalışmalarından yararlanmak elzemdir.

SONUÇ

Caydırıcılık teorisi, ortaya çıktığı on sekizinci yüzyıldan bu yana tartışmaların odağında yer almıştır. Bazı suçların oldukça ağır cezalara rağmen işlenmeye devam etmesi ve cezanın kesinliği, sertliği ve hızının suç oranları üzerindeki etkisi ile ilgili saha çalışmalarının çelişkili sonuçlar ortaya koyması, teorinin ciddi itirazlarla karşılaşmasına neden olmuştur. Ancak her şeye rağmen teori, pek çok uzman tarafından bugünkü ceza

⁷⁴ ABD ve Kanada’da çeşitli suçları işleyen gençler üzerinde yapılan anketler, aynı yaş grubunda yasal bir şekilde çalışarak hayatını idame ettirenlere göre ortalama %300 fazla kazandıklarını göstermektedir. Bu farkın azalması, illegal şekilde hayatını kazanmanın riskleri karşısında hukuka uygun bir yaşama dönüşün kolaylaşacağı, artması ise zorlaşacağı anlamına gelmektedir. Loughran, Paternoster, Piquero, “Individual Difference and Deterrence”, 220-221. Bu nedenle kazanç beklentisiyle işlenen suçların önlenmesinde suçlardan elde edilen kazanç beklentisinin azalması ve risklerin artırılması yanında yasal kazanç yollarının artırılması da bir politika olarak önerilebilir.

⁷⁵ Kennedy, *Deterrence and Crime Prevention: Reconsidering the Prospect of Sanction*, 14.

politikasının en önemli dayanağı olarak görülmektedir. Caydırıcılığın içinde bulunduğu ikircikli durum, teorinin insan davranışlarını inceleyen pek çok farklı alanın ilgisine mazhar olmasına neden olmuştur. Günümüzde sosyoloji, psikoloji, felsefe ve iktisat başta olmak üzere farklı uzmanlık alanlarından araştırmacı ve düşünürler, ceza adaletinin ve özellikle caydırıcılığın çalışma prensiplerinin anlaşılması konusunda fikir belirtmektedirler. Bu çeşitlilik caydırıcılık teorisine çok farklı bakış açılarıyla yaklaşmayı mümkün hale getirmiştir. Bu bakış açılarından biri de algısal caydırıcılık teorisidir.

Algısal caydırıcılık teorisine göre ceza kanunlarında yapılacak değişiklikler ya da cezalandırılma ihtimalini artırıp azaltan politika değişikliklerinin potansiyel failleri etkileyebilmesi, bu değişiklikleri öğrenmelerini, anlayabilmelerini ve buna dayalı olarak davranışlarını değiştirmelerini gerektirir. Aksi halde suç işleme kararları değişmeyecektir. Potansiyel faillerin algılarını değiştirmenin değişik yolları olabilir. Cezanın kesinliğinde ve sertliğinde yapılacak değişiklikler, otomatik olarak failleri etkilemese de, zaman içerisinde bunu öğrenmeleri ve risk algılarını da değiştirmelerine neden olmaları beklenir. Ancak caydırıcı etki sadece öğrenme sayesinde gerçekleşmez. Aksine, neyle karşı karşıya olduğunu bilmeyen bir potansiyel failin suç işlemekten vazgeçmesi daha olası olabilir. Gerçekte yakalanma ve cezalandırılma ihtimali düşük olmasına rağmen, yaratılan belirsizlik ortamında bu ihtimali olduğundan yüksek gören kişiler suç işlemekten vazgeçebilirler. Gerçekte yakalanma ihtimali yüksek olmasına rağmen bu ihtimali olduğundan düşük gören kişiler de suç işlemeye devam edebilirler. Ceza miktarını bilmeyen potansiyel fail ise daha düşük cezayı alacağına dair umudunu koruyabilir. Zira ceza süresi uzadıkça birim sürenin caydırıcı etkisi düşer. Bu nedenle ceza miktarları bakımından belirsizlik caydırıcı etkiyi aşındırma potansiyeline sahiptir.

Ceza politikası değişikliklerinin potansiyel failleri etkileyebilmesi için risk algılarının açık olması ve politika değişikliğinin yarattığı ek tehdidin, davranışlarını değiştirmelerine neden olacak düzeyde olması gerekir. Aksi halde suç işlemeye devam ederler. Bu nedenle sadece ceza kanunlarındaki cezaların artırılmasından ibaret bir anlayışla caydırıcılığın sağlanması veya caydırıcı etkinin artırılması çabaları, caydırıcılığın temel özelliklerini barındırmadıklarından başarısız olacaktır. Bunun yerine, potansiyel faillerin risk algılarını güncellemelerine neden olacak önleyici

politikaların etkinliğinin artırılması ve hükmedilen cezaların gerçekten infaz edileceğine dair bir güvenin oluşturulması gerekir. Her şeye rağmen caydırıcılığın etkisi sınırlı olabilir, ancak bu potansiyelinin de doğru bir şekilde yönlendirilmesi gerekir. Doğru politikaların belirlenmesi bilimsel bir anlayışla, suç tiplerinin ve potansiyel fail gruplarının özelliklerini dikkate alan saha çalışmalarıyla sağlanabilir. Bilimsel bilgiye dayanmayan bir ceza politikası, kılavuzsuz bir gemiyle aynı akıbeti paylaşmaya mahkumdur.

YAZAR BEYANI	
Mali Destek/Teşekkür Beyanı:	Bulunmamaktadır.
Yazarların Katkıları	Eserin tamamı yazar tarafından kaleme alınmıştır.
Çıkar Çatışması/Ortak Çıkar Beyanı	Yazar tarafından herhangi bir çıkar çatışması veya ortak çıkar beyan edilmemiştir.
Etik Kurul Onayı:	Gerekmemektedir.
Yapay Zekâ Beyanı:	Bu çalışmada hiçbir surette yapay zekâ kullanılmamıştır.

KAYNAKÇA

- Anwar, Shamena, Thomas A. Loughran, "Testing a Bayesian Learning Theory of Deterrence Among Serious Juvenile Offenders". *Criminology*. 49/3 (2011): 667-698.
- Apel, Robert, "Sanctions, Perceptions, and Crime: Implications for Criminal Deterrence". *Journal of Quantitative Criminology*. 29/1 (2013): 67-101.
- Apel, Robert, Daniel S. Nagin, "Perceptual Deterrence". İçinde *The Oxford Handbook of Offender Decision Making*, ed. Wim Bernasco, Jean-Lous van Gelder, Hank Elffers, 121-140. New York: Oxford University Press, 2017.
- Baker, Tom, Alon Harel, Tamar Kugler, "The Virtues of Uncertainty in Law: An Experimental Approach", *Iowa Law Review*. 89 (2004): 443-487.

- Barnum, Timothy C., Daniel S. Nagin, "Ambiguity and Legal Compliance", *Criminology & Public Policy*. 20/4 (2021): 621-643.
- Basılğan, Müslüm, *İktisadi Psikoloji 1: Mikro İktisadi Davranışların Psikolojik Boyutu*. İstanbul: Divan Kitap, 2021.
- Becker, Gary S., "Crime and Punishment: An Economic Approach", *Journal of Political Economy*. 76/2 (1968): 169-217.
- Chalfin, Aaron, Justin McCrary, "Criminal Deterrence: A Review of the Literature", *Journal of Economic Literature*. 55/1 (2017): 5-48.
- Cook, Philip J., "Research in Criminal Deterrence: Laying the Groundwork for the Second Decade", *Crime and Justice*. 2 (1980): 211-268.
- Demirbaş, Timur, *Kriminoloji*. 8.b. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2024.
- Dolu, Osman, *Suç Teorileri: Teori, Araştırma ve Uygulamada Kriminoloji*. 4.b. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2012.
- Ellsberg, Daniel, "Risk, Ambiguity, and The Savage Axioms", *The Quarterly Journal of Economics*. 75/4 (1961): 643-669.
- Erem, Faruk, Ahmet Danışman, Mehmet Emin Artuk, *Ümanist Doktrin Açısından Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler*. 14.b. Ankara: Seçkin Kitabevi, 1997.
- Erickson, Maynard L., Jack P. Gibbs, "Objective and Perceptual Properties of Legal Punishment and Deterrence Doctrine". *Social Problems*. 25/3 (1978): 253-264.
- Gellius, Aulus, *Attica Geceleri (Nottes Atticae): Seçmeler*. Çeviren Levent Keskin, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2021.
- Gökçe, Döndü Hülya, *Suç ve İktisat: Oyun Teorisi Yaklaşımı*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2021.
- Harel, Alon, Uzi Segal, "Criminal Law and Behavioral Law and Economics: Observations on the Neglected Role of Uncertainty in Deterring Crime". *American Law and Economics Review*. 1/1 (1999): 276-312.
- Hirtenlehner, Helmut, Heinz Leitgöb, "Deterrence Perceptions, Self-Control Ability and the Moral Filter: Conceptualizing and Testing a Model of a Subsidiary Relevance of Deterrence". *Deviant Behavior*. 45/10 (2024): 1391-1418.
- Kennedy, David M., *Deterrence and Crime Prevention: Reconsidering the Prospect of Sanction*. Abingdon: Routledge, 2009.
- Kızmaz, Zahir, "Ceza veya Kriminal Yaptırımın Suç Oranları Üzerindeki Caydırıcı Etkisi". *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 7/2 (2005): 210-231.

- Kleck, Gary, Brion Sever, Spencer Li, Marc Gertz, "The Missing Link in General Deterrence Research". *Criminology*, 43/3 (2005): 623-659.
- Loughran, Thomas A., Raymond Paternoster, Alex R. Piquero, "Individual Difference and Deterrence". İçinde *Deterrence, Choice, and Crime: Contemporary Perspectives*, ed. Daniel S. Nagin, Francis T. Cullen, Cheryl Lero Jonson, 211-236. Londra ve New York: Routledge, 2019.
- Loughran, Thomas A., Raymond Paternoster, Alex R. Piquero, Greg Pogarsky, "On Ambiguity in Perceptions of Risk: Implications for Criminal Decision Making and Deterrence". *Criminology*. 49/4 (2011): 1029-1061.
- Matsueda, Ross L., Derek A. Kreager, David Huizinga, "Deterring Delinquents: A Rational Choice Model of Theft and Violence". *American Sociological Review*. 71 (2006): 95-122.
- Mungan, Murat C., "The Certainty Versus the Severity of Punishment, Repeat Offenders, and Stigmatization". *Economic Letters*. 150 (2017): 126-129.
- Mungan, Murat C., Jonathan Klick, "Identifying Criminals' Risk Preferences". *Indiana Law Journal*. 91/3 (2016): 791-821.
- Nagin, Daniel S., "Deterrence in the Twenty-First Century". *Crime and Justice*. 42/1 (2013): 199-263.
- Paternoster, Ray, Ronet Bachman, "Perceptual Deterrence Theory". İçinde *The Oxford Handbook of Criminological Theory*, ed. Francis T. Cullen, Pamela Wilcox, 649-671. New York: Oxford University Press, 2013.
- Paternoster, Raymond, "How Much Do We Really Know about Criminal Deterrence". *Journal of Criminal Law and Criminology*. 100/3 (2010): 765-823.
- Paternoster, Raymond, "Perceptual Deterrence Theory". İçinde *Deterrence, Choice, and Crime: Contemporary Perspectives*, ed. Daniel S. Nagin, Francis T. Cullen, Cheryl Lero Jonson, 81-106. Londra ve New York: Routledge, 2019.
- Piquero, Alex R., Raymond Paternoster, Greg Pogarsky, Thomas Loughran, "Elaborating the Individual Difference Component in Deterrence Theory". *Annual Review of Law and Social Science*. 7 (2011): 335-360.
- Pratt, Travis C., Jillian J. Turanovic, "Celerity and Deterrence", İçinde *Deterrence, Choice, and Crime: Contemporary Perspectives*, ed. Daniel S. Nagin, Francis T. Cullen, Cheryl Lero Jonson, 187-210. Londra ve New York: Routledge, 2019.
- Ryberg, Jesper, "Punishment and the Measurement of Severity". İçinde *Punishment and Ethics: New Perspectives*, ed. Jesper Ryberg, J. Angelo Corlett, 72-91. Hampshire: Palgrave Macmillan, 2010.

- Salmon, Timothy C., Adam Shniderman, "Ambiguity in Criminal Punishment". *Journal of Economic Behavior and Organization*. 163 (2019): 361-376.
- Sherman, Lawrence W., "Police Crackdowns: Initial and Residual Deterrence". *Crime and Justice*. 12 (1990): 1-48.
- Yasrebi, Franziska Maria, "Perceptions of Sanctions and Their Effects: The Joint Effects of Subjective Sanction Severity and Perceived Procedural Justice on In-Prison Misconduct and Reoffending", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Vrije Universiteit Amsterdam, 2025.